

KERHOTOIMINNAN MERKITYS LAPSEN JA NUOREN HYVINVOINTIIN

Esimerkkinä Tampereen kaupungin Harrastava iltapäivä -hanke¹

Koulujen kerho- ja harrastustoiminta käytännössä lakkautettiin 1990-luvun laman aikana. Nyt monet tahot ovat havahtuneet siihen, että koulujen kerhotoiminnan puuttuminen heijastuu lasten hyvinvointiin. Lapsuus on eriarvoistunut peruskoulun tasa-arvo pyrkimyksistä huolimatta. Yhtäältä meillä on lapsia, joilla on mahdollisuus tyydyttää kaikki tarpeensa ja toisaalta lapsia, joiden perustarpeet näyttävät jäävän täyttymättä. Tiedämme, että osa lapsista saa monipuolista tukea omaan kehittymiseensä ja että osa vanhemmista jopa alistaa kaiken vapaa-aikansa omien lastensa käyttöön. Tiedämme myös, että osa kotitalouksista ei kykene huolehtimaan lapsista, ja yhä useampi lapsi ja nuori tarvitsee erityistukea selviytyäkseen koulussa. Osa lapsista voi huonommin kuin hyvinvointivaltion tavoitteisiin tai lupauksiin kuuluisi ja osa paremmin kuin koskaan. Koululaiset jakautuvat pärjääjiin ja syrjäytyjiin.

Tampereen kaupungin Harrastava iltapäivä -hankkeen ensimmäisten kokemusten mukaan kaikille oppilaille suunnattu koulujen kerhotoiminta on keino, jonka avulla peruskoulu voi vähentää lasten ja nuorten välistä epätasa-arvoa. Harrastustoiminta lisää lasten omasta näkökulmasta heidän hyvinvointiaan ja kouluviihtyvyyttään. Tulos on merkittävä, koska kansalainväliset vertailevat tutkimukset osoittavat, että suomalaiset viihtyvät koulussa huonommin kuin ikätoverinsa ja kotimaiset tutkimukset tukevat päätelmää vähäisestä kouluviihtyvyydestä (ks. Kiili 2006, 147). Koulujen harrastustoimintaa ei ole puuhailua vaan se vahvistaa lasten kasvua, oppimista ja tasa-arvoisuutta; eli tukee peruskoulun laissa säädettyä tehtävää.

¹Artikkeli perustuu Tampereen kaupungin Harrastava iltapäivä -hankkeen väliarvioon (Häikiö & Vännimäja 2008). Sosiaalipolitiikan evaluaatiokurssin opiskelijat ovat osallistuneet arvioinnin suunnitteluun, aineiston keräämiseen ja sen analysointiin sekä tulosten alustavaan raportointiin. Aineiston keräämisessä käytetyn kyselylomakkeiden laatimisessa auttoi myös sosiaalipolitiikan harjoittelija Katri Siponen.

Tarkastelen aluksi sitä, mitä on lasten hyvinvointi ja miten sitä voidaan tarkastella. Tämän jälkeen käsittelen lasten muuttuvaa toimintaympäristöä. Koti, koulu ja harrastukset muodostavat lasten kasvuyhteisön ytimen. Yhteiskunnan muutokset heijastuvat niihin ja vaikuttavat samalla myös lasten hyvinvointiin. Empiirisenä esimerkkinä artikkelissa on Tampereen kaupungin kuuden pilottikoulun harrastustoiminta. Käsittelen sitä, miten aikuisten ja lasten käsitykset eroavat koulujen harrastustoiminnan merkityksestä lasten hyvinvointiin ja koulun käyntiin.

Lasten hyvinvointi on pahoinvoinnin puutetta

Hyvinvointi on laaja käsite kattaen yhtäältä yksilölliset hyvinvointikokemukset ja toisaalta sosiaaliseen ja fyysiseen ympäristöön liittyvät, hyvinvointia tuottavat ja vähentävät piirteet. Siihen liittyvät siten samanaikaisesti omakohtaiset näkemykset ja tunteet (subjektiiviset kriteerit) sekä ulkokohtaisesti mitattavat ja arvioitavat ulottuvuudet (objektiiviset kriteerit).

Lasten hyvinvoinnin tarkastelun lähtökohtana on usein Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien yleissopimuksen kolme pääkohtaa (Niemelä 2007, 4). Nämä ovat 1) lasten ja nuorten osuuden turvaaminen yhteiskunnan voimavaroista, 2) lasten oikeus suojeluun ja huolenpitoon sekä 3) lasten oikeus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään ja yhteiskuntaa koskevaan päätöksentekoon. Kiilin (1998) mukaan lasten hyvinvoinnin objektiivisia kriteereitä ovat havainnoitavissa olevat seikat, kuten yksinolo, lähiverkostot, turvallisuus, terveys ja riskit. Subjektiivisia kriteereitä ovat puolestaan lapsen kokemukseen liittyvät seikat, kuten tunne välittämisestä, yksinäisyys, uhat ja pelot, arvostuksen puute, koettu terveys sekä yhteisyyden ja kuulumisen tunne.

Lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan saatavaan tietoon vaikuttaa se, kenen näkökulmasta lasten hyvinvointia tarkastellaan. Lasten oma näkökulma hyvinvointiin on erilainen kuin heille läheistenkin aikuisten näkökulma (Strandell 1995). Lasten näkökulmasta esimerkiksi joutenolo voi merkitä omaa aikaa ja rauhoittumista (Strandell & Forsberg 2005). Vanhemmat ja kasvatusalan ammattilaiset puolestaan voivat pitää lasten päämäärätöntä oleskelua epämääräisenä, jopa vaarallisenä toimintana. Lasten hyvinvoinnin ymmärtämistä vaikeuttaa se, että lasten näkökulma ei ole kovin näkyvä yhteiskunnassa. Heillä ei ole monia mahdollisuuksia tai paikkoja, joissa he esittäisivät omia näkemyksiään hyvinvointinsa toteutumisesta tai siinä ilmenevistä puutteista. Aikuisten ja asiantuntijoiden näkökulmasta lasten yksinolo tulee määritellyksi ongelmaksi, koska he tietävät yksinäisyyden heikentävän hyvinvointia. Aikuiset eivät kuitenkaan helposti tunnista sitä, että yksinolo voi lapselle tietyissä tilanteissa merkitä yksinäisyyden sijaan esimerkiksi mahdollisuutta harjoitella oman tilan hallintaa, eikä siten uhkaa heidän hyvinvointiaan (ks. Alanen, Sauli & Strandell 2004). Lasten näkökulman läpinäkyvyyttä heikentää se, että lapsuuden areenat ovat eriytyneet muusta yhteiskunnasta. Aikuiset myös hallitsevat niitä julkisia areenoita, joilla he ovat läs-

nä. Esimerkiksi kouluissa opettajat säätelevät sitä, miten koululaiset voivat osallistua koulun toimintaan.

Tästä lähtökohdasta ei olekaan ihme, että lasten hyvinvointia ja lapsuutta käsittelevä yleinen keskustelu jakautuu kahteen erilaiseen hyvinvoinnin puutetta korostavaan näkökulmaan (Kiili 2006, 25). Lapset ovat joko vaarassa oleva ryhmä tai he ovat itse jollain tavalla vaarallisia, eivätkä sovi normaalilapsuuden piiriin. Julkisesti huolta herättävät lapsiperheiden köyhyys, lasten mielenterveysongelmat ja lastensuojeluasiakaiden määrän kasvu (Korpinen 2008), vanhempien kykenemättömyys huolehtia lapsistaan (Alanen, Sauli & Strandell 2004), mutta myös yhä enemmän lasten yksinäiset iltapäivät ja turha, kenties jopa haitallinen oleskelu (Strandell & Forsberg 2005). Myös tutkimuksessa lasten hyvinvoinnin tarkastelu kohdentuu usein hyvinvoinnin mahdolliseen puutteeseen tai hyvinvointia heikentäviin tekijöihin: poikkeamiin, kehityshäiriöihin, riskeihin ja uhkiin (Strandell 1995; Ellonen 2008).

Syrjäytyminen on muodostunut keskeiseksi käsitteeksi, joka viittaa hyvinvoinnin laaja-alaiseen puutteeseen. Syrjäytyminen tarkoittaa yhteiskunnan ja yksilön välisten siteiden heikentymistä, minkä seurauksena yksilö jää yhteiskunnan normaalien toiminnallisten areenoiden ulkopuolelle (Raunio 2006). Kysymys on ennen kaikkea siitä, että hyvinvoinnin ongelmien kasautuminen merkitsee syrjäytymistä useilta yksilön hyvinvoinnin kannalta tärkeiltä elämän alueilta. Lasten syrjäytyminen on yhteydessä heidän elinympäristöönsä. Keskeisesti siihen vaikuttavat perheen taloudellinen ja sosiaalinen asema. Esimerkiksi vanhempien työttömyys tai päihderiippuvuus voi aiheuttaa lapsen syrjäytymisen yhteiskunnassa normaaliksi katsottavan lapsuuden mahdollisuuksista.

Syrjäytymistä voidaan tarkastella yksilö- ja rakennetasolla. Yksilötasolla syrjäytyminen tulkitaan yksilön käyttäytymisestä johtuvaksi ilmiöksi, jolloin lasten syrjäytymisen syynä ovat yleensä vanhempien puutteellinen huolenpito tai lasten oma turvallisuutta vaarantava toiminta. Rakenteellisella tasolla syrjäytyminen näyttäytyy prosessina, joka perustuu yhteiskunnan epätasa-arvoa ylläpitäviin tai lisääviin käytäntöihin. Nämä kaksi tasoa on tärkeä erottaa toisistaan, sillä niiden pohjalta lasten syrjäytymisen vastaiset ja hyvinvointia lisäävät keinot näyttävät erilaisilta. Yksilötasolla syrjäytyminen muodostuu yksinkertaisesti moraaliseksi kysymykseksi siitä, miten vanhemmat ja lapsi voivat vaikuttaa lapsen hyvinvointiin tai sen puutteisiin. Rakennetasolla kysymys on puolestaan yhteiskunnallisista edellytyksistä, ja siitä miten poliittiset, hallinnolliset ja taloudelliset toimet vaikuttavat erilaisissa asemassa olevien lasten hyvinvointiin tai sen puutteeseen.

Lasten hyvinvoinnin toteutumisessa tai toteutumatta jäämisessä olennaista on se, että lapset ja nuoret ovat monin tavoin riippuvaisia aikuisista, omista vanhemmistaan, opettajista ja muista lähellä olevista aikuisista. Aikuiset ovat vastuussa lasten hyvinvoinnista. Lapset tarvitsevat jonkun puolestapuhujan, kanssatoimijan tai kasvattajan.

Tässä suhteessa he ovat erilaisia kuin aikuiset. Samalla lapset ovat toimijoita, jotka muokkaavat omaa elinympäristöään ja hyvinvointinsa ulottuvuuksia. Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen ja osallistumiseen ovat niin aikuisten kuin lastenkin hyvinvoinnin kulmakiviä. Hyvinvointi tai sen puute ei kuitenkaan muodostu yksinomaan yksilöiden toimesta. Yhteiskuntapoliittiset päätökset vaikuttavat siihen, miten lasten hyvinvointi toteutuu ja jakautuu.

Lasten muuttuva toimintaympäristö

Kouluikäisten lasten elämän keskeiset toimintaympäristöt ovat koti, koulu ja harrastukset. Erilaisten toimintaympäristöjen merkitys vaihtelee lapsen iän ja kehityksen myötä. Lapsen kasvaessa toimintaympäristö laajenee perheen ja kodin ulkopuolelle yhä enemmän ystävien ja (julkisten) instituutioiden piiriin. Lasten kasvuyhteisö rakentuu näiden keskeisten toimintaympäristöjen varaan. Kasvuyhteisö muodostuu arjen yhteisyydestä, eikä edellytä aina fyysistä läheisyyttä (Ellonen 2008). Esimerkiksi koulu ja etenkin harrastukset voivat sijata fyysisesti muualla kuin lähiympäristössä tai omalla asuinalueella. Kuitenkin lasten ja nuorten kannalta lähiympäristö tai asuin-alueetta pidetään usein merkityksellisenä toiminnan säätelijänä ja myös esimerkiksi yhteisöllisyyden ja ystävyysuhteiden mahdollistajana tai ehkäisijänä. Kaikki lasten toimintaympäristöt vaikuttavat omalta osaltaan lapsen hyvinvointiin ja lapsen hyvinvointikokemuksiin. Lapsen kannalta merkittävää on paitsi yksittäinen toimintaympäristö, myös erilaisten ympäristöjen välinen vuorovaikutus ja tästä vuorovaikutuksesta muodostuva kokonaisuus.

Keskustelu lasten toimintaympäristöissä tapahtuneista muutoksista sävyttää lasten hyvinvoinnista käytävää keskustelua. Muutokset, jotka ovat tapahtuneet 1990-luvun aikana ja sen jälkeen nähdään pääosin uhkana lasten hyvinvoinnille. Bardy, Salmi ja Heino (2001) esittävät, että 1990-luvun lama heijastuu lasten hyvinvointiin edelleen 2000-luvun alussa. Sen seuraukset näkyvät laajasti lapsiperheiden arjessa. Vaikka Suomessa lapsiköyhyys on melko vähäistä kansainvälisesti vertaillen, lapsiperheiden toimeentulo on heikentynyt muihin kotitalouksiin verrattuna. Köyhyysrajan alapuolella elävien lapsiperheiden määrä on lisääntynyt. Tämä kehitys ei koske kaikkia lapsia samalla tavoin, sillä lasten välinen hyvinvointi näyttää eriarvoistuvan. Eriarvoisuus näkyy konkreettisesti siinä, että lapsiperheiden välille on muodostunut yhä suuremmat toimeentulon ja hyvinvoinnin erot. Yksihuoltajien määrän lisääntyminen, pitkäaikaistyöttömyys ja suuri lapsimäärä ovat keskeisiä eriarvoisuutta lisääviä tekijöitä (Raunio 2006, 115). Toimeentulon ja rahan ohella toinen keskeinen, perheen arkeen heijastuva tekijä on lasten kanssa käytettävissä oleva aika. Suomessa perheen ja työn yhdistäminen on melko joustamatonta ja koululaisten vanhemmat tekevät pidempiä työpäiviä kuin muut saman ikäiset (Alanen, Sauli & Strandell 2004).

Hyvinvointivaltion muutoksen myötä lapsiperheiden yleisesti käyttämien palveluiden, kuten lasten päivähoidon ja koulun, toimintamahdollisuudet ovat heikentyneet.

Ryhmäkoot ovat kasvaneet. Samanaikaisesti on lisääntynyt sellaisten lasten määrä, jotka tarvitsevat erityistukea päivähoidossa ja koulussa. Lapsen tarvitsema yksilöllinen tuki jää usein toteutumatta, sillä päivähoidon ja koulujen henkilökunnalla ei ole aikaa yksittäisen lapsen huomioimiseen. Myös lapsiperheiden eriytyminen näkyy lasten palveluissa. Lastensuojelussa varhaisen puuttumisen käytännöt ovat aiemmin noudattaneet universalismin periaatetta. Palveluiden osalta se merkitsee kaikille suunnattuja palveluita (Anttonen & Sipilä 2001). Korpisen ja Pösön (2007) mielestä varhaisen puuttumisen ideologiassa on kuitenkin tapahtunut muutos. Varhainen puuttuminen näyttäisi yhä useammin merkitsevän sitä, että palvelut kohdistuvat tiettyihin etukäteen määriteltyihin riskiryhmiin, eivätkä kaikille lapsiperheille (ks. myös Korpinen 2008). Lisääntynyt eriarvoisuus näkyy palveluiden kohdistamisessa: erilaiset lapsiperheet saavat erilaisia palveluita.

Peruskoulu on merkittävä universaali palvelu. Se on instituutio, joka tarjoaa lapsille materiaalisia, sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja sekä yhdenmukaiset koulutusmahdollisuudet riippumatta heidän sosiaalisesta taustastaan, alueellisesta asemastaan, sukupuolestaan tai etnisestä ryhmästään. Koululla on myös suuri merkitys siinä, millaiseksi lasten sosiaalinen ympäristö ja ystävyysuhteet muodostuvat. Koulu vaikuttaa jo yksinomaan siihen, keihin lapset tutustuvat. Asuinalueiden vähäinen sosio-ekonominen eriytyminen on merkinnyt sitä, että erilaisista perheistä tulevat lapset tutustuvat toisiinsa. Koulujen väliset erot eivät Suomessa olekaan merkittäviä (Ellonen 2008). 2000-luvulla on kuitenkin suurissa kunnissa alkanut koulujen eriytyminen, joka perustuu siihen, että osa lapsista käy muuta kuin oman asuinalueensa koulua. Koulujen eriytyminen yhdenmukaistaa oppilaiden taustan, jolloin heidän tuttavapiirinsä muodostuu samantapaisten perheiden lapsista.

Ellonen (2008) tutkimuksen tulosten mukaan koulun sosiaalinen ja yhteisöllinen ilmapiiri vaikuttaa nuorten hyvinvointiin merkittävästi. Tuki ja kontrolli ovat yhtä tärkeitä oppilaiden hyvinvoinnin kannalta. Erityisesti opettajan tarjoama tuki ja kontrolli vähentävät nuorten masentuneisuutta ja rikekäyttäytymistä. Myös nuorten keskinäinen tuki lisää hyvinvointia. Olennaista on kuitenkin myös se, miten yhteisöllinen tuki ja kontrolli jakautuvat. Yhteisöllisen tuen ja kontrollin tasaisesti jakautumisesta hyötyvät kaikki oppilaat, kun taas epätasainen jakautuminen heikentää kaikkien hyvinvointia. Hyvinvoinnin kannalta on olennaista luoda yhteisöllisesti tukeva ja kontrolloiva ilmapiiri, joka mahdollistaa nuorten keskinäisen ja opettajan ja nuorten välisen sosiaalisen kanssakäymisen. Tämä ei näytä toteutuvan, sillä keskimäärin suomalaiset nuoret kokevat, että heidän opettajansa tukee tai kontrolloi heitä vain joskus. Syynä Ellonen pitää suuria luokkia, vähäisiä opettajamääriä ja näistä seuraavaa opettajan suurta työmäärää. Yhteisöllisen sosiaalisen pääoman luominen edellyttäisi myös muiden koulun aikuisten nykyistä suurempaa läsnäoloa. Kouluterveydenhoitajan, kuraattorin ja koulupsykologin ohella nuoret tarvitsevat myös muun koulun henkilökunnan tukea. Nykyisin nuoret kokevat saavansa heiltä vain vähän tukea.

Ongelma on ainakin jossain määrin tunnistettu, sillä lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja tasa-arvoisuuden lisäämiseksi on esitetty koulujen toimintatapojen uudistamista, aamu- ja iltapäiväkerhojen ja harrastustoiminnan lisäämistä kouluissa. Tämä keskustelu liittyy laajempaan ilmiöön siitä, että lasten harrastamiseen ja harrastusmahdollisuuksien turvaamiseen on alettu suhtautua syrjäytymisen ehkäisemisen ja hyvinvoinnin vahvistamisen keinona. Harrastuksiin suunnataan hyvin paljon toiveita lasten hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamiseksi. Harrastuksista on tullut yhä tärkeämpi toimintakenttä ja lasten kasvuyhteisön osa.

Miksi harrastukset ovat tärkeitä lasten kasvun ja hyvinvoinnin kannalta? Nyky-yhteiskunnassa näyttää ilmeiseltä, että harrastuksista syrjäytyminen merkitsee lapselle normaaliin lapsuuteen kuluvaan toimintaan ulos jäämistä. Kysymys on samanaikaisesti taloudellisesta eli normaaleista kulutusmahdollisuuksista syrjäytymisestä; sosiaalisesta eli normaaleista vuorovaikutussuhteista syrjäytymisestä ja kulttuurisesta eli normaalista oppimisesta, syrjäytymisestä. Harrastuksista on tullut niin keskeinen osa lasten elämää ja kasvua, että harrastusten puutteella voi olla suuri merkitys lapsen sosiaalisen kasvun ja erilaisten taitojen oppimisen kannalta. Harrastusten puute myös asettaa lapsen yhteiskunnallisten toimintamahdollisuuksien marginaaliin, sillä harrastukset vahvistavat lasten osallistumismahdollisuuksia, eli yhteiskunnallista osallisuutta. Hyvinvoinnin ulottuvuutena osallisuus ja osallistuminen korostavat syrjäytymiselle vastakkaisia asioita: lasten aktiivista toimijuutta, vaikuttamismahdollisuuksia ja yhteiskunnan jäseneksi kehittymistä.

Harrastusten merkitys näkyy poliittisissa ohjelmissa, hallinnollisissa raporteissa ja tutkimuksissa. Harrastus kasvun tukena –kansalaisvaltuuskunta on hyvä esimerkki harrastusten merkityksen korostumisesta. Kansalaisvaltuuskunnan osallistujat edustavat laajasti yhteiskunnassa lasten kanssa toimivia ja heistä vastuussa olevia tahoja. Mukana ovat niin viranomaisia edustava Opetushallitus, erilaiset järjestöt kuin evankelis-luterilainen kirkkokin. Harrastus kasvun tukena –kansalaisvaltuuskunnan loppuraportissa (2007) harrastamisen ymmärretään vaikuttavan laaja-alaisesti lasten ja nuorten hyvinvointiin ja tukevan lasten psyykkistä, sosiaalista ja fyysistä kehitystä. Valtuuskunta ymmärtää harrastukset luovuuden, itsensä toteuttamisen, sosiaalisten taitojen, kouluviihtyvyyden ja yhteiskunnan hyvinvoinnin lisäämisen keinona. Valtuuskunnan loppuraportissa harrastukset ovat myös osa syrjäytymisen ehkäisemistä. Harrastukset estävät syrjäytymistä antamalla sisältöä elämään ja tarjoamalla mielekästä tekemistä. Harrastukset auttavat perheitä lasten kasvattamisessa ja tukevat lapsen kasvua.

Ongelmana on yhtäältä, että kaikilla lapsilla ei ole mahdollisuutta osallistua harrastuksiin. Harrastuksista on tullut liiketoimintaa erilaisille seuroille ja yhdistyksille. Perheiden taloudellinen eriytyminen heijastuu lasten harrastusmahdollisuuksiin. Harrastuksiin valikoitumista ei määrittele innostus tai taito vaan vanhempien maksukyky ja -halukkuus. Toisaalta ongelmana on se, että joidenkin lasten kaikki illat ja vapaa-aika kuluu harrastuksissa, jolloin perheen yhteinen aika jää vähäiseksi. Monet harras-

tukset ovat tavoitteellisia valmentaa lapsia aikuisten elämään, eivätkä ole itseisarvoisia sinänsä. Suunnitelmallisen harjoitusohjelman myötä arki voi muodostua suorituskeskeiseksi. Lapsille harrastamattomuus ja liiallinen harrastaminen voivat molemmat aiheuttaa hyvinvointivajeita.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja tasa-arvoisuuden lisäämiseksi on lähdetty kehittämään koulujen toimintatapoja ja lisäämään harrastustoimintamahdollisuuksia kouluissa. Erimerkkinä tästä on Tampereen kaupungin Harrastava iltapäivä -hanke (Häikiö & Vänninmaja 2008) ja sen esikuvana toiminut Mukava-hanke (Pulkkinen & Launonen 2005). Keskeisinä tavoitteina ovat lasten yksinolon vähentäminen, sosiaalisen kehityksen tukeminen ja hyvien vapaa-ajanviettopojen luominen, mutta myös koulun toimintakäytäntöjen uudistaminen. Siis ajan trendien mukaisesti sanoen, tavoitteena on lasten syrjäytymisen ehkäisy ja osallisuuden vahvistaminen.

Esimerkkinä Tampereen kaupungin harrastava iltapäivä -hanke

Tampereen kaupungissa koulupäivien uudistaminen ja harrastustoiminnan toteuttaminen kouluilla käynnistyi vuonna 2007. Harrastava iltapäivä -hanke (HIP-hanke) järjestää lapsille koulupäivien jälkeen kouluilla tai niiden läheisyydessä harrastustoimintaa, joka on vapaaehtoista ja kustannuksiltaan mahdollisimman edullista. Harrastustoiminnan järjestämiseen osallistuvat perusopetus, nuorisopalvelut, vanhempainyhdistykset, seurakunnat ja yhdistykset. HIP-hankkeen päätavoitteina on lasten terveen kasvun ja kehityksen tukeminen, varhainen puuttuminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen sekä moniammatillisten yhteistyökäytänteiden kehittäminen eri sektoreilla työtään tekevien välille. Tarkoituksena on Eheytetty koulupäivä -hankkeen tavoin vähentää lasten yksinoloa, tukea sosiaalista kasvua, parantaa lasten hyvinvointia ja lisätä kouluviihtyvyyttä. Pyrkimyksenä on lisätä kaikkien koulun oppilaiden hyvinvointia, mutta erityisesti toiminnan piiriin tavoitellaan niitä lapsia, joilla ei ole mitään pitkäkestoista harrastusta, ja joilla on puutteita sosiaalisissa taidoissa tai muu riski syrjäytyä koulussa ja laajemmin yhteiskunnassa. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole muodostaa harrasteryhmiä erityisryhmiä, vaan eri asemassa olevien ja erilaisten lasten yhteistoiminnan lisääminen.

3.–9.-luokkalaisten suunnattu toiminta käynnistyi kuudella pilottikoululla. Koulut sijaitsevat erilaisilla asuinalueilla, eivät kuitenkaan kaupungin keskustassa. Kaksi aluetta on kerrostalovaltaisia lähiöitä. Kolme koulua puolestaan on alueilla, joissa on kerrostalo ja pientaloasutusta. Yksi kouluista sijaitsee maaseutumaisessa ympäristössä. Kahta aluetta lukuun ottamatta alueiden asukkaiden keskitulot ovat Tampereen keskimääräisiä tuloja alemmat ja asukkaista keskimääräistä suurempi osa on työtä vailla.

Hankkeen sujumista on arvioitu Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalitiön laitoksella (ks. arviointiraportti Häikiö & Vänninmaja 2008). Arvioinnin tehtävänä oli arvioida, miten hankkeen käynnistyminen oli sujunut eri tahojen näkö-

kulmista ja miten hankkeen tavoitteet näyttivät toteutuvan. Aineisto kuvaa hyvin alkuvaiheessa ollutta toimintaa. Arvioinnin aineisto kerättiin siten, että pilottikoulujen henkilökunta, oppilaat ja heidän vanhempansa sekä kerhonohtajat vastasivat sähköiseen, internetin kautta vastattavaan kyselyyn. Kyselylomakkeiden suunnittelu pohjautuu yhtäältä teoreettisiin käsityksiin lasten hyvinvoinnista ja syrjäytymisen ehkäisystä ja toisaalta hankkeen toteuttajien kannalta esiin nostettuihin käytännön tiedon tarpeisiin. Kaikkiaan vastausaktiivisuus oli hyvä: kyselyyn vastasi 773 oppilasta, vanhempia 215, koulujen henkilökuntaa 110 ja kerhonohtajia 19. Vastausaktiivisuus jakautuu hieman epätasaisesti koulujen kesken.

HIP-hankkeen väliarvioinnissa yllättävintä oli se, miten lyhyessä ajassa hanke on saavuttanut tärkeän aseman vastaajien mielissä. Koululaiset myös osallistuivat aktiivisesti kerhoihin. Koulujen välillä tosin oli eroa siten, että jollain koululla lähes kaikki olivat mukana jossain toiminnassa ja jollain koululla osallistui toimintaan noin viidesosa oppilaista. Analysoin seuraavaksi paria keskeistä, lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeää seikkaa. Tarkastelen kerhojen merkitystä lasten ja aikuisten näkökulmasta sekä kerhojen vaikutusta kouluviihtyvyyteen. Lasten ja aikuisten vastauksissa on mielenkiintoisia eroja, jotka on syytä huomioida pohdittaessa koulujen harrastustoiminnan merkitystä lasten hyvinvoinnille.

Kerhojen merkitys

Vanhemmat, henkilökunta ja kerhonohtajat tulkitsevat koulun harrastustoiminnan merkityksen oppilaille hyvin saman sävyisesti. Harrastustoiminta mahdollistaa ja vahvistaa lasten turvallisuutta, sosiaalisia suhteita ja antaa heille tilaa itsensä kehittämiseen. Koulujen harrastustoiminta tarjoaa kaikille avoimen, uudenlaisen mahdollisuuden tutustua erilaisiin lajeihin, jotka edistävät tasapainoisesti lasten tiedollista ja taidollista kehittymistä. Harrastukset täydentävät koulujen opetusta erityisesti taitoaineiden osalta.

Aikuisten näkökulmasta korostuu myös se, että iltapäivällä toteutettavat harrastukset ehkäisevät ongelmia, jotka liittyvät lasten ja nuorten omaehtoiseen ajankäyttöön kotona ja ulkona. Koululla järjestettävät harrastukset pitävät lapset ja nuoret pois pahanteosta, kadulla notkumisesta tai pihalla norkoilusta. Ne myös vievät aikaa sellaiselta kotona toteutuvalta toiminnalta, jota vanhemmat pitävät epätoivottuna, kuten television katselu, tietokoneella oleminen tai Play Station -pelikonsolilla pelaaminen. Harrastukset antavat koululaisille niin sanottua järkevää tekemistä. Kerhoissa lapset ja nuoret ovat ammattitaitoisen valvojan silmän ulottuvilla. Aikuisten mielestä tämä on hyvä asia koululaisten tasapainoisen kasvun ja kehittymisen kannalta.

Oppilaat perustelevat kerhotoimintaan osallistumista yleisimmin harrastuksen sisällöllä ja omalla kehitymisellään, eivät niinkään sosiaalisilla suhteilla, niiden puuttumisella tai hyvinvointivajeilla. Harrastustoiminnan kiinnostavuuteen, kerhojen mu-

kavuuteen ja uusien asioiden oppimiseen liittyvät väitteet ovat selkeästi yleisimmin valittuja perusteluja omalle osallistumiselle. Kavereiden osallistuminen, aikuisten suositukset, muiden harrastusten puute tai iltapäivien yksinäisyys puolestaan näyttävät seikoilta, jotka vaikuttavat osallistumiseen vain joidenkin oppilaiden osalta. Kiinnostavuuden, oppimisen ja toiminnan ohella tärkeää on se, että harrastuksessa on mukana joko entisestään tuttuja tai kerhossa saatuja kavereita. Valtaosa kerholaisista arveleekin olevansa kavereiden kanssa (60 %), tekevänsä läksyjä (50 %) tai ulkoilevansa (40 %), jos ei osallistuisi harrastustoimintaan.

Myös kerhotoimintaan osallistumattomat korostavat sisällöllisiä seikkoja. Monet eivät osallistu koulun tarjoamiin harrastuksiin, koska toteutettujen kerhojen aiheet eivät kiinnosta heitä. Kielteiset näkemykset kerhoista liittyvät kerhotoiminnan tylsyyteen ja siihen, että kerhot eivät vastaa sitä, mitä vastaaja haluaa tehdä tai miten hän haluaa olla. Nämä vastaajat pitävät kerhotoimintaa yleensä sopivana joillekin muille (kiinnostuneille, kerhoja tarvitseville tai niille, joilla ei ole harrastuksia), mutta eivät itselleen. Nämä oppilaat jakautuvat kahteen hyvin erilaiseen ryhmään: niihin, joilla on huomattavan paljon harrastuksia ja niihin, joilla ei ole lainkaan harrastuksia.

Koulussa viihtyminen

Kerhonoijaajat ja koulujen henkilökunta eivät pidä kouluviihtyvyyden parantamista kovin tärkeänä tavoitteena HIP-hankkeessa. Vain joka kymmenes henkilökunnan edustaja ja yksi kerhonoijaaja pitää kouluviihtymistä yhtenä hankkeen tärkeimmistä tavoitteista. Vielä vähemmän heidän mielestään on tavoitteena uudistaa koulun toimintatapoja. Hankkeessa tavoitellaan koulujen toimintatapojen uudistamista vain kuuden henkilökunnan edustajan mielestä. Tärkeänä tavoitteena ei ole myöskään tukea lasten oppimista. Pohtiessaan kerhotoiminnan merkitystä nuorille, vastaajat käsittelevät pääasiassa varsinaisen koulun ulkopuolisia seikkoja, kuten koululaisia itseään, kaverisuhteita ja perheitä.

Oppilaiden vastausten perusteella HIP-hanke on kuitenkin vaikuttanut heidän koulunkäyntiinsä. Heistä noin 37 prosenttia arvioi, että kerhon aloittamisen jälkeen on ollut helpompaa keskittyä tunneilla ja 31 prosenttia arvioi, että läksyjen tekeminen on helpompaa kerhon aloittamisen jälkeen. Kerhotoimintaan osallistuneista oppilaisista 39 prosenttia on melkein tai täysin samaa mieltä väitteestä ”*Olen viihtynyt koulussa paremmin kerhon/harrastuksen aloittamisen jälkeen*”. Kouluviihtyvyys on erityisesti parantunut kouluissa, joissa oppilaat arvioivat kerhotoiminnan parantaneen keskittymistä ja helpottaneen läksyjen tekemistä. Joissain kouluissa lähes puolet harrastuksiin osallistuvista oppilaisista kokee viihtyvänsä koulussa aiempaa paremmin.

On yllättävää, että vain 18 prosenttia vanhemmista arvioi, että kerhotoiminta on vaikuttanut lapsen hyvinvointiin kouluviihtyvyyttä parantamalla. Heidän arvion mukaan kerhot eivät ole juurikaan vaikuttaneet koulumenestykseen tai muuttaneet lap-

sen suhtautumista kouluun myönteisemmäksi. Huomattavasti enemmän vanhemmat korostavat perheen arkipäivän sujumista ja lapsen innostusta uusista asioista ja uusista ystävyysuhteista.

Toinen näkökulma kouluviihtyvyyden ja harrastustoiminnan väliseen suhteeseen on se, että viihtymättömyys koulussa voinee vähentää oppilaiden halukkuutta osallistua koulujen harrastustoimintaan. Yksi yleisimmistä syistä, miksi oppilas ei ole osallistunut koulun järjestämään harrastustoimintaan on se, että hän ei halua olla koululla koulupäivän jälkeen. Niistä vastaajista, jotka eivät osallistu koulujen kerhotoimintaan, 26 prosenttia on tätä mieltä.

Kerhotoiminnan tulevaisuus

Tampereen Harrastava iltapäivä -hankkeen perusteella lasten ja aikuisten näkökulmat kerhotoimintaan ja sen merkitykseen lasten hyvinvoinnille ovat erilaiset. Aikuiset korostavat kerhojen merkitystä tuttua ja turvallisenä, pahanteosta pois ohjaavana toimintana. Lapset korostavat kerhojen merkitystä oppimisen ja oman kehittymisen paikkoina. Lasten näkökulmasta kerhotoiminta on tärkeää kouluviihtyvyyden kannalta ja osa koulun kokonaisuutta. Aikuiset puolestaan näkevät kerhotoiminnan koulujen varsinaisen toiminnan ulkopuolisena toimintana. Koulujen kerhotoiminnan yhteydessä hyvinvointi merkitsee lapsille haasteita ja yhteisyyttä. Tästä näkökulmasta kaikille suunnattu kerhotoiminta tukee lasten tasa-arvoisen kehittymisen mahdollisuuksia ja lisää lasten hyvinvointia. Koulut voivat harrastustoiminnalla tarjota yksittäisille lapsille uudenlaisia haasteita ja parantaa koulujen yhteisyyttä.

Lasten näkemysten perusteella kerhotoiminta mahdollistaa koulujen toimintakäytäntöjen uudistamisen lasten hyvinvointia nykyistä paremmin tukevaksi. Kansainvälisesti vertaillen suomalaiset koulut ovat vahvasti hallinnoituja, koulutilojen käyttö ohjattua ja opettaja–oppilas–suhde traditionaalisen hierarkkinen (Alanen, Sauli & Strandell 2004). Toiminnaltaan koulu on opettaja- ja aikuislähtöinen ja aikuiset ohjaavat lasten osallistumis-, vaikuttamis- ja jopa keskustelumahdollisuuksia (Kiili 2006). Nämä piirteet vähentävät lasten vaikutusmahdollisuuksia ja kokemusta osallisuudesta. Lasten kannalta koulu on kuitenkin keskeinen osallistumisen instituutio. Kerhotoiminnan edellyttämä vuorovaikutus aikuisten ja lasten välillä sekä tilojen uudellinen, aiempaa joustavampi käyttö lisäävät lasten osallisuuden ja kouluun kuulumisen tunnetta. Tämän vuoksi on tärkeää huomioida, miten lasten näkemykset tulevat huomioitua harrastustoimintaa suunniteltaessa. Vastaavatko kerhot lasten tarpeisiin oppimisen ja kehittymisen paikkoina? Hyödyntävätkö koulut kerhojen tuomaa kouluviihtyvyyttä muussa toiminnassa? Miten kokonaisvaltaisesti ja pitkäjänteisesti kerhot ja koulut yhdessä mahdollistavat lasten oppimisen ja taitojen kehittymisen?

Tässä työssä yksittäiset rehtorit ja opettajat ovat merkittävässä asemassa. Koulut, opilaat ja heidän perheensä hyötyvät siitä, että harrastustoimintaa tarkastellaan ja kehitetään osana koulun toimintaa ja olennaisena osana lasten kasvatusyhteisöä. Tämä ei kuitenkaan riitä. Päätöksenteossa on huolehdittava siitä, että koulujen harrastustoiminta saa riittävät resurssit kokonaisvaltaiseen ja pitkäjänteiseen kehittämiseen. Harrastustoiminta ei ole perusopetusta korvaavaa tai ylimääräistä toimintaa, vaan perusopetusta vahvistavaa toimintaa.

Alanen, L., Sauli, H., Strandell, H. 2004. *Children and childhood in a welfare state: The case of Finland*. Teoksessa Jensen, A-M., Ben-Arieh Asher, C., Cinzia Kutsar, D., Nic Ghiolla Phádraig, M. & Warming Nielsen, H. (eds.) *Children's Welfare in Aging Europe*. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research.

Anttonen, A. & Sipilä, J. 2001. *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Helsinki: WSOY.

Bardy, M., Salmi, M. & Heino, T. 2001. *Mikä lapsiamme uhkaa?: suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: Stakes.

Ellonen, N. 2008. *Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen*. Tampere: Tampereen yliopistopaino & Nuorisotutkimusverkosto.

Harrastus kasvun tukena -kansalaisvaltuuskunta. 2007. Loppuraportti. WWW-tiedosto saatavissa www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/liitetiedostot/harrastuskasvuntloppuraportti.pdf

Häikiö, L. & Vännimäja, P. (toim.) 2008. *Hyvinvointia harrastamalla*. Tampereen kaupungin Harrastava iltapäivä -hankkeen väliarviointi. Tampere: Tampereen kaupunki.

Kiili, J. 2006. *Lasten osallistumisen voimavarat: tutkimus Ipanoiden osallistumisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kiili, J. 1998. *Lapset ja nuoret hyvinvointinsa asiantuntijoina: raportti hyvinvointi-indikaattoreiden kehittämisestä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Korpinen, J. 2008. *Istuntoja institutionaalisen katseen alla: lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Korpinen, J. & Pösö, T. 2007. *Approaching Youth Crime through Welfare and Punishment: The Finnish Perspective*. Teoksessa Hill, M., Lockyer, A. & Stone, F. (eds.) *Youth Justice and Child Protection*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Niemelä, A. 2007. *Selvitys lasten ja nuorten hyvinvointia koskevasta tutkimuksesta*. Verson raportteja 3/2007. WWW-tiedosto saatavissa <http://verso.palmenia.helsinki.fi/kirjasto/julkaisut/LastenHVselvitys.pdf>

Pulkkinen, L. & Launonen, L. 2005. *Ehetytty koulupäivä. Lapsilähtöinen näkökulma koulupäivän uudistamiseen*. Helsinki: Edita.

Raumio, K. 2006. *Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Strandell, H. 1995. *Mikä on lasten hyvinvointia?: tiedon tarpeen kartoitus*. Helsinki: STAKES.

Strandell, H. & Forsberg, H. 2005. *Kohti kurinalaista lapsuutta? Kysymys iltapäivien (uudelleen) määrittymisestä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (6), 610–623.